

Rodica Grigore

Călătorii în bibliotecă

— eseuri —

Casa Cărții de Știință
Cluj-Napoca, 2016

CUPRINS

Despre călătorii și biblioteci	5
CLASICI ȘI CLASICI AI MODERNITĂȚII	7
Drumuri, călătorii, revelații	7
Dincolo de satiră.....	12
Speranțe și așteptări.....	15
<i>Salammbô</i> . Bătălia interpretărilor.....	18
Mă iubește, nu mă iubește.....	21
Kim, Kipling și Cartea Indiei	24
Călătorie spre descoperirea de sine	28
Iubiri dificile	33
Portret al artistului ca dramaturg	38
Șeherezada Nordului	42
Literatură și existență	46
Peisaj și predestinare	55
Țara Făgăduinței și Tărâmul Pustietății.....	58
Orlando: masculin, feminin, androgin.....	62
Despre aventurile memoriei	66
Paradoxurile (auto)biografiei.....	70
A reuși sau a câștiga	74
Literatură vs. nebunie	77
Fascinația psihologiei	81
Din nou despre o crimă și o pedeapsă	85
Pe drumurile Istoriei	89
Șah la cititor.....	93
Somerset Maugham, povestitorul.....	97
Oameni și animale	100
Credință, conștiință, putere și glorie.....	105
Despre întuneric și lumină.....	108

Noile aventuri ale personajului picaresc	112
Amurgul lumii Principelui	115
Kazantzakis și „Privirea Cretană”	118
Brazilia și <i>Gabriela</i> . Schițe și portrete	121
Despre samurai și fantome	125
Orbire, iubire, singurătate.....	128
Secretul Maestrului de ceai	132
Ophelia, Hamlet & Fernando Pessoa	136
LABIRINTURI POSTMODERNE	143
Jocuri și ferestre deschise	143
<i>Albă-ca-Zăpada Reloaded</i>	152
Despre oameni și păsări.....	156
Unde duce teama de zbor	160
Singurătate în doi	164
Din punctul de vedere al presei... ..	168
Prietenul iepurelui	171
Ziduri, poduri, adevăruri	175
O mie și una de povești	179
Cassandra sau curajul de a spune adevărul	182
Extincție și literatură	186
Lumea din spatele ușilor închise	190
Istorie, lectură, literatură	197
Cea mai bună dintre lumi... ..	204
Odiseea din Alaska.....	207
Rătăciți printre cuvinte	211
Dragoste, sex, minciuni și adevăruri	217
Detectivii și literatura	220
Orele & cărțile	224
Viața de după moarte.....	228
A fost odată, în Irlanda.....	231
Singurătatea numerelor prime.....	234
Sub semnul ambiguității.....	238
Partituri fără frontiere.....	245
Ce mai rămâne când lumea se sfârșește	249
În căutarea Parisului de altădată.....	252
Lumea văzută de Enzo	256

Unde fugim de-acasă	259
Jocul cu realități alternative.....	263
Tristeți, eșecuri, muzică.....	267
Exerciții de respirație.....	270
O călătorie în(spre) literatură.....	274
Războaie și copii.....	278
Istorie și istorii personale.....	281
Lecturi și alegorii.....	285
Povești pentru părinți și copii	295
Vindecare și cunoaștere	298

CLASICI ȘI CLASICI AI MODERNITĂȚII

Drumuri, călătorii, revelații

Privit, de unii cititori, drept un mizantrop prin excelență, iar de alții, drept un autor de cărți pentru copii, Jonathan Swift nu încetează să ne uimească, reușind să ne facă să înțelegem cât de multe se află dincolo de aceste formule simplificatoare. Asta, desigur, numai dacă avem răbdarea de a medita asupra textului – dar, în egală măsură, și asupra subtextului – cărților sale. Mai cu seamă dacă e vorba despre *Călătoriile lui Gulliver*^{*}, probabil scrierea lui Swift care a avut neșansa celor mai nedrepte sau inadecvate interpretări, fiind considerată schematică și simplistă până și de unii dintre contemporanii autorului (opacitatea lui Johnson însuși fiind exemplul edificator în acest sens).

Pentru a ajunge la mesajul de profunzime al acestei cărți, trebuie să ținem seama de faptul că ea este legată, oricât ar încerca detractorii lui Swift să ignore acest lucru, de epoca Restaurației, o perioadă care, cu toate lipsurile sale – care, desigur, nu pot fi negate – marchează și o evidentă ascensiune a spiritului raționalist și lucid, acum fiind momentul când, pentru prima dată în spațiul cultural britanic, oamenii de litere au găsit îndrăzneala de a aduce în discuție aspecte esențiale ce priveau natura umană, dar, deopotrivă, și natura guvernării. În plus, nu puțini dintre eseștii marcanți ai acelor ani au demonstrat, oricât de puțin măgulitor era acest lucru, atât capacitatea limitată a omului de a-și depăși condiția, cât și de a se raporta în mod cu adevărat satisfăcător la universul exterior. În acest context, opera lui Swift, de la *A Modest Proposal* și până la *Bătălia cărților* sau *Povestea unui poloboc*, se dovedește a fi un demers menit a deștepta conștiința semenilor săi și de a-i face măcar puțin mai conștienți de limitele – dar și de capacitățile – lor intelectuale. Autorul se înscrie într-o lungă și strălucită tradiție spirituală ce merge până la vechii greci și trece prin reprezentanții umanismului renascentist, susținând, chiar cu prețul (pe care, în paranteză fie spus, l-a plătit din plin!) al unei receptări inadecvate, nevoia de cunoaștere a omului, dar, în egală măsură, necesitatea unei reale cunoașteri de sine. Swift rămâne și unul dintre marii autori de limbă engleză care au mizat pe registrul ironiei, al sarcasmului și al satirei sociale, însă, așa cum

^{*} Jonathan Swift, *Călătoriile lui Gulliver*. Traducere de Gabriela Iftimie, București, Editura Art, 2009.

studiile critice recente au demonstrat, tot el este și scriitorul capabil de a adopta un ton narativ ale cărui inflexiuni ne trimit nu o dată cu gândul la meditațiile sau, după caz, lamentațiile profetilor Vechiului Testament.

Pe de altă parte, autorul este, între contemporanii săi, și marele maestru al artei de a jongla cu imaginile și de a le pune alături pentru a construi alegorii ale căror semnificații trebuie încă descifrate cu grijă. Exercițiul intelectual preferat al lui Swift este configurarea – iar apoi sublinierea – unei legături evidente, însă, uneori, tocmai din acest motiv cu atât mai greu de perceput la prima vedere, între imagine și idee. El dă impresia că pornește de la cele mai concrete reprezentări sau realități, pentru a ajunge să sugereze cele mai abstracte concepte, iar ceea ce critica vremii sale s-a grăbit să numească „fabule” reprezintă unele dintre cele mai subtile și mai complexe metafore din întreaga istorie a literaturii universale.

Călătoriile lui Gulliver (text apărut în 1726, cu mari modificări impuse de editorul convins că anumite pasaje sunt inacceptabile și că vor aduce atingere moralei vremii, pentru ca abia în 1735 să fie publicată versiunea integrală) au ca temă centrală tot natura umană, preocuparea de căpetenie a lui Swift, chiar dacă, în alte texte ale sale, acesta o exprimase, uneori, prin intermediul unui discurs pseudopolitic, iar alteori, prin acela al unui pseudoeconomic. Aici, însă, scriitorul găsește terenul cel mai potrivit pentru a-și folosi toate armele retorice și pentru a-și duce până la capăt toate demonstrațiile logice pe care, până acum, doar le prefigurase ori pentru care se pregătise cu multă răbdare. Ca în alte scrieri, Swift se folosește, la nivel formal, de structura prozei de călătorie, pe care o parodiază și pe care o adaptează pentru a-i servi perfect scopurilor satirice. Naratorul cărții este el însuși obiectul satirei, Swift demonstrând, în acest fel, o extraordinară stăpânire a mijloacelor artistice, dar și forța de a duce până la ultimele consecințe un astfel de demers artistic. Iar dacă limitele naturii umane sunt exprimate, în primele trei părți ale *Călătoriilor*, mai cu seamă prin intermediul mărimii personajelor care populează paginile cărții, în ultima parte tonul devine mult mai grav, iar sensurile, mult mai profunde, câtă vreme, aici, Gulliver, reprezentantul umanității, se confruntă direct cu două specii diferite, în funcție de care însăși natura umană este definită și discutată în toate implicațiile sale.

Călătoriile lui Gulliver includ un extrem de complex aparat textual menit a convinge cititorul că este vorba despre producțiile mai mult sau mai puțin literare (și, în orice caz, având ca scop instruirea, iar nu simpla plăcere!) ale unui adevărat specialist al peregrinărilor pe mare, Lemuel Gulliver, medic devenit, ulterior, chiar căpitan de vas. Pentru a spori impresia de autenticitate, Swift nu ezită să includă în text o serie de hărți, precum și o cuprinzătoare notă a editorului, în care acesta explică pe larg cum a ajuns în posesia scrierilor lui Gulliver și cum a decis să le publice. Mai mult decât atât, în 1727, Swift a adăugat chiar o scrisoare a Căpitanului Gulliver adresată vărului său, Sympson, autorul sporind, de asemenea, detaliile legate de latitudinea și longitudinea la care s-ar fi găsit, în fiecare călătorie, fantasticele insule unde ajungea protagonistul, de fiecare dată, asemenea lui Sindbad Marinarul, la capătul unui spectaculos naufragiu care, însă, îl lăsa

întotdeauna în viață, ca unic supraviețuitor, menit a se adapta unui mediu necunoscut... Metoda aceasta va fi folosită, în unele dintre scrierile sale, de însuși Walter Scott, mai târziu, iar mai aproape de Swift, ea nu-i este necunoscută nici lui Daniel Defoe, dacă ne gândim la aventurile lui Robinson Crusoe.

Cea mai celebră călătorie – considerată de majoritatea cititorilor și cea mai plăcută! – rămâne prima, aceea făcută de Gulliver în Lilliput. De altfel, însuși personajul principal, cel a cărui mărime pare chiar ea variabilă, în funcție de mediul în care ajunge, este, aici, prezentat în ipostaza sa cea mai fermecătoare și mai lipsită de accente sumbre. Redusă la esență, călătoria lui Gulliver în Lilliput este istoria unui uriaș blând, sosit printre piticii care îi cuceresc corpul așa cum ar cuceri o redută, care se folosesc de el cu suficient cinism și care nu ezită să încerce să-l îndepărteze atunci când simt că interesele proprii le sunt amenințate de prezența acestuia. Locuitorii din Lilliput sunt, la rândul lor, fermecători, cel puțin în primele pagini care le sunt dedicate, unde le sunt subliniate calitățile, de la curajul mult apreciat, până la îndrăzneala sau curiozitatea și creativitatea care i-au făcut să creadă că ar fi capabili nici mai mult, nici mai puțin decât să stăpânească universul. Dar, la o privire atentă, în ciuda dimensiunilor lor infime, liliputanele fapte nu sunt altceva decât niște adevărați monștri în miniatură, gata oricând să se umilească pentru a obține privilegii, să trădeze pentru câțiva galbeni, să treacă literalmente peste cadavre pentru a-și atinge scopurile. Pare un tablou cunoscut?... Desigur, căci aceasta a fost și intenția lui Swift: de a-și face cititorii să înțeleagă că, practic, dimensiunile reduse ale oamenilor din Lilliput simbolizează tocmai micimea morală a ființei umane, aspect identificabil în Anglia epocii Restaurației, mai ales la nivel politic. Vanitatea piticilor care-l înconjoară pe Gulliver marchează lipsa de importanță a țelurilor contemporanilor lui Swift, preocupați exclusiv de eforturile lor de a dobândi privilegii și de a-și asigura poziții politice de natură a-i pune la adăpost de orice. Ironia autorului merge, însă, chiar mai departe, câtă vreme micile fapte au un instinct politic pentru care mulți dintre liderii prezentului lui Swift i-ar fi invidiat, locuitorii din Lilliput neezitând să ignore orice aspect moral atunci când interesele politice sunt în joc...

Iar dacă lumea din Lilliput spune totul – și, poate, chiar ceva pe deasupra – despre dorința vană a oamenilor de a acumula bunuri și onoruri, de a-și spori averea sau influența politică, efectul artistic e deplin doar atunci când cititorul compară toate eforturile piticilor de a accede la poziții superioare cu omenia uriașilor din Brobdingnag, faptele care îl vor înconjura pe Gulliver în cea de-a doua călătorie a sa. Fără îndoială, procedeul implică o satiră necruțătoare și o ironie strălucită, Swift știind cum să accentueze efectele textelor sale raportându-se la realități identice, privite, însă, din puncte de vedere diferite, care diferențiază fundamental lumea plină de orgolii și de lupte pentru mărime deșartă a piticilor din Lilliput de universul calm al comunității uriașilor desprinși, parcă, din cele mai bune pagini ale lui François Rabelais. Totul se întâmplă ca și cum cititorul textului lui Swift ar avea în față pentru prima dată obiectele arhicunoscute ale traiului de zi cu zi sau atitudinile umane cele mai caracteristice. Dar, în egală măsură, totul e privit cu un ochi extrem de atent, prin

intermediul acestui procedeu pe care autorul îl mănuieste perfect: străinul ajuns într-un mediu nou și înconjurat de niște locuitori neașteptați, trebuind, în plus, să facă față unor norme de viață inedite. Gulliver însuși se percepe pe sine ca fiind de fiecare dată altul – și altfel! – în funcție de cei alături de care e silit de împrejurări să-și ducă viața. Căci, desigur, nu e deloc același lucru să fii un uriaș înconjurat de pitici sau un pitic într-o lume a uriașilor... În cazul celei de-a doua călătorii a lui Lemuel Gulliver, mărimea este semnul generozității și mărinimiei, al căldurii profund umane și al milei. Însă Swift nu idealizează această lume, populată și ea de paraziții ei și de cei mai puțin dispuși să respecte aceste norme: Gulliver simte pe pielea sa ce înseamnă exploatarea din partea unui stăpân hapsân și are de-a face la tot pasul cu pericole la care, inițial, nici nu s-ar fi gândit, dintre care cel de a fi înghițit în orice clipă este cel mai neînsemnat... Brobdingnag nu e o lume perfectă, căci Swift nu a intenționat să creeze un univers utopic, ci o replică a Angliei vremii sale, însă împărăția uriașilor e capabilă să aprecieze onoarea, dăruirea și prietenia mai mult decât erau aceste calități apreciate de Coroana Britanică. Spre deosebire de mărunții – din toate punctele de vedere – locuitori din Lilliput, uriașii întâlniți de Gulliver refuză să accepte ori să utilizeze secretul fabricării prafului de pușcă, însăpăimântați de pericolele la care și-ar expune semenii și, practic, întregul univers.

Cea de-a treia călătorie a neobositului Gulliver prezintă mai multe teritorii pe care protagonistul le vizitează, astfel că efectul satiric este mai diluat, structura însăși a textului fiind destul de lipsită de coerență. Însă Insula Zburătoare Laputa și zona de dedesubt ei, numită Balnibarbi, sunt exemple strălucite ale artei lui Swift de a pune în discuție nu mărimea fizică, ci lipsa de sens a unor preocupări așa numit „intelectuale”, autorul nefăcând altceva decât să pună o uriașă oglindă în fața societății „erudite” a vremii sale, în care aceasta să se poată contempla exact așa cum era: fără valoare, plină de pretenții mărețe nejustificate de realitate și neavând puterea de a lega teoria de practică. Căci, deși locuitorii din Laputa au un ochi întors mereu către calculele și teoriile care-i preocupă la orice oră din zi și din noapte, iar altul îndreptat către cer, ceea ce le lipsește – și ceea ce, desigur, e mult mai important – este ochiul care să scruteze propriul lor suflet, pentru ca, apoi, știind cine sunt, să poată nu doar să privească lumea din jur, ci să o și înțeleagă... Tocmai de aceea, savanții de aici își petrec viața transformând, în mod absurd, obiectele folositoare în opusul lor, creând oi fără lână sau cai cu copite de piatră. Reprezentând o versiune îmbunătățită a alegoriei din alte scrieri ale sale, cum ar fi *Bătălia cărților* sau *Povestea unui poloboc*, relatarea aventurii din Laputa pune sub semnul întrebării nesfârșitele teorii rupte de practică și interminabilele rapoarte ale Academiei Regale din Londra, a cărei activitate e satirizată așa cum nu se mai întâmplase niciodată până atunci.

Însă adevărata piatră de încercare atât pentru autor, cât și pentru cititorul doritor a descifra sensurile profunde ale operei lui Swift este reprezentată de cea de-a patra călătorie a lui Gulliver. Cel care nu mai întâlnește, acum, pitici sau uriași, ci ajunge pe tărâmul stăpânit de caii înzestrați cu rațiune, care duc o viață aparent idilică, înconjurați de alte ființe pe care le domină, așa cum în lumea noastră, omul,